

İLKÇAĞ TARİHİNDE PİSİDYA

Yusuf KAYA*

Türkiye'de Eskiçağ Tarihi araştırmalarının ve özellikle arkeoloji biliminin yeni oluşu bu alanda yavaş ilerlememize neden olmuştur. Bunun yanısıra, Anadolu uygarlıklarının eski dillerinden, Hititce, Grekce ve Latince gibi kaynak dillerine yeterince önem verilmemesi ilerlemeyi geciktiren bir başka neden olmuştur. Gerçi yabancı bilim adamları bu konuda ilk adımları atmışlar ve bir hayli yol almışlarsa da, Türkiye'de Türkçe olarak yapılan araştırmalar ve yazılan eserler henüz çiçeklenme döneminindedir.

İçinde bulunduğumuz XX. yüzyılda çağdaş uygarlığın temellerini ve değerlerini tanımada ve araştırmada, eski Anadolu tarihi ve kültürünün önemli katkılarını ortaya çıkarmak istiyorsak, eski Anadolu kültürleriyle ilgili çalışmalara pekçok önem vermeliyiz. Bunun için de, Anadolu uygarlığına ilişkin yapıtların Türkçeye çevrilmesi, öğrenciye ve okuyucuya kazandırılması, tanıtılması ve özellikle Türk araştırmacıları tarafından bu alanda özgün örnekler verilmesi gereklidir. Ne varki, böylesine araştırmalar ve ortaya konulacak yapıtlar özverili ve sabırlı çalışmayla gerçekleştirilir. Ayrıca, ilgili ve yetkili kişi ve kurumlarca yol göstermek ve katkılarda bulunmak gerekir.

Bugün üniversitelerimizde Eskiçağlarla ilgili öğretim kitabı niteliğinde bile olsa, çok az sayıda ders kitabı varken, araştırma ürünü eserlerin az ya da yetersiz oluşu konunun önemini daha da arttırmaktadır.

Ancak bu yetersizlikler içerisinde son yıllarda Türk bilim adamlarınca gösterilen çabalar yine de övgüye değerdir. Örneğin, tanıtmasını yapacağımız Dr. Mehmet ÖZSAİT'in «İlkçağ Tarihinde Pisidya» adlı çalışması bunlardan biridir.¹ İstanbul Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Da

(*) S. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

1) ÖZSAİT. Mehmet, **İlkçağ Tarihinde Pisidya**, (İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2710, 1980). 136 s. Lev. I-XLII. 4 harita.

linda öğretim üyesi olarak görev yapan yazar, bu yapıtıyla yukarıda değindiğimiz Anadolu kültür tarihi çalışmalarını içindeki bir eksikliği doldurmuş olmaktadır.

Eser, genel çizgileriyle, Pisidya denilen ve bugün aşağı yukarı Göller Bölgesini kapsayan bölgenin, tarih öncesi çağlardan Büyük İskender'e dek uzanan kültür ve tarihinin önemli bir kesitini ele almaktadır.

İçerik olarak eser, birinci ve ikinci elden özgün kaynakların genel dökümünü yapan bir Bibliografya (s. VII - XXXII) ile metin olarak beş bölümden (s. 3 - 123) oluşmaktadır. Ayrıca, II, IV ve V. bölümlerde kendi içinde, Pisidya bölgesinin jeopolitik konumunu, kronolojik bir sıra içinde kültür durumunu ve tarihsel dönemlerini içeren ikinci dereceden kısımları kapsamaktadır. Bundan başka, eserin sonunda ana çizgileriyle Anadolu tarihinde henüz aydınlığa kavuşturulamayan bölge eleştirileri yapılmakta, Pisidya bölgesi ile ilgili bir takım varsayımlar ileri sürülmekte ve Eski Anadolu uygarlığının bazı öğelerinin günümüze dek sürekliliği vurgulanmaktadır (s. 129 - 132).

Sonuç kısmının arkasından eserin bir de Fransızca özeti yer almıştır (s. 133 - 136).

Araştırmasının önsözünde (s. VII - VIII) yazar, Anadolu'da klâsik çağlarda Pisidya olarak adlandırılan Göller Bölgesini, tarih öncesi çağlardan Büyük İskender'in ölümüne dek ele aldığını, XIX. yüzyıldan günümüze dek çeşitli aralıklarla bölgede sürdürülen araştırma, inceleme ve kazılar karşın, bölgenin tarih öncesi ve tarih çağlarını kapsayan bilimsel bir monografinin yazılmadığını belirterek, Pisidyanın Eskiçağlardaki yeri ve önemi özellikle Eski Anadolu tarihindeki konumu vurgulanmıştır.

Eserin I. bölümünde, XIX. yüzyılın başından bu yana Pisidya bölgesinde yapılan inceleme gezilerine genel bir bakış yapılmıştır (s. 3 - 25). Pisidya bölgesinde ilk bilimsel gezi ve araştırmaların XIX. yüzyılda başladığı belirtilmekte, ve daha önceki yüzyıllarda da bu bölgeden geçen bazı gezginlerin gezi notlarından söz edilmektedir. Ancak bu notların tarihsel açıdan bilimsel bir nitelik taşımadığı fakat o dönemin coğrafyasını öğrenmemize yardımcı olduklarını, ve bu yazıların tarihsel coğrafya açısından ilginç bulunduğu açıklanmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak, bölgeye bilimsel sayılabilecek gezinin 1706 ve 1714 yıllarında Fransız gezgini P. Lucas tarafından yapıldığını, Burdur Gölünün doğusundan ilerleyerek Kestel Gölü yakınından ve sonra bir dağ geçitinden geçerek Antalya'ya ulaştığını, buradan tekrar kuzeye doğru Pisidya içerilerine dönüşü sırasında Lucas'ın Ağlasun civarında sikkeler bulduğunu, antik Sagalassos kalıntılarını gezdiğini ve Eğridir Gölü ile çevresinin verimli topraklarından söz ettiğini belirtmektedir (s. 5).

Daha sonra, 1809 yılında Fransız gezgini A. Corancez'in de, Lucas'ın geçtiği boğazdan ilerleyerek kuzeybatıya döndüğünü ve antik kaynaklarda geçen Termessos ile İsonda (Isinda)'yı, ayrıca daha birçok kentin yerini saptadığını, ancak bu çabalarına karşın kesin bir sonuç alamadığını anlatmaktadır.

Bu gezgini izleyen Alman Otto von Richter'in 1816 da Pisidya'ya gelerek, Pamphylia'nın kuzeyinden ve Toros Dağları arasından Beyşehir Gölü yönünde özgün geziler yaptığını öğreniyoruz.

Bu tarihten sonra, Anadolu'ya gelen Batılı gezginlerin birçoğunun amacının, gerek Pisidya'da ve gerekse Anadolu'nun diğer bölgelerinde antik kentleri identifiye etmek olduğunu, ve söz konusu gezginlerin kendilerinden önce bu bölgeden geçen araştırmacıların notlarını da dikkate aldıklarını görüyoruz. Bununla ilgili olarak, Antik Sagalassos (Ağlasun köyü yakını), Apollonia Mordiaem (Uluborlu), Pisidya'nın metropolisi olan Antiokheia (Yalvaç) gibi kentler identifiye edilmiştir.

XIX. yüzyılda bu gezgin ve araştırmacıları W. J. Hamilton (1836 ve 1837), A. Schoenborn (1841 ve 1842), L. Duchesne ve M. Collignon (1877 - 79), J. R. S. Sterret (1888), K. G. Lanckoronski, G. Nieman ve E. Petersen (1884 - 85), G. Radet (1885) gibi kişilerin epigrafi ve nümizmatik konuları üzerindeki çalışmaları ile arkeolojik gözlemleri izlemiştir.

Bunlar arasında, özellikle Pisidya bölgesinin topografisi üzerinde en iyi bilgilerin İngiliz araştırmacısı W. M.* Ramsay tarafından verildiği belirtilmektedir ki, bu görüş bütünüyle doğrudur. Gerçekten, Ramsay Pisidya'da bilinen antik yerleşmelerin sayısını çoğu kez yerinde gözlemlerle ve cesaretle yaptığı önerilerle ortaya koymuştur.

XX. yüzyılın başından itibaren bu bölgedeki çalışmaların sağlam temeller üzerine oturtulması yolunda ilerlemeler kaydedildiğini görüyoruz. Gerçekten, 1917 de Çek bilgini Hrozny Hititçe çivi yazısını çözmeye başlamış ve Anadolu araştırmalarında yeni ufuklar açılmıştı. Yani M. Ö. II. bin yılda Orta ve Batı Anadolu'da Hititlerin oturdukları anlaşılmıştı. İşte İngiliz arkeologu Garstang'ın Pisidya'da yaptığı incelemeler, Hititler çağındaki Pisidya'yı hedef almıştı. Daha sonra Garstang, yeğeni Hititolog Gurney ile birlikte Hitit coğrafyası üzerindeki çalışmalarını sürdürmüş, Pisidya'nın Hititler çağında Arzava ya da Luviya olduğunu ileri sürmüştür.² Yazımız da Arzava sorunu üzerindeki çalışmaları tarihsel dönemler içerisin-

2) J. Garstang, *Bellefen* 17/18 (1941); s. 17 - 32; ayrıca aynı yazarın *AJA* 47. nüshası s. 35 - 62 deki makalesine bakınız.

de ayrıntılarıyla ele almaktadır. Bu arada şu noktayı belirtmek gerekir ki, Pisidya bölgesinin M.Ö. II. bin yılda üzerinde yer alan Arzava Hitit yasalarında (S. 19 a - b) Luviya adıyla eş-anlamda kullanılmıştı.³

Bu bölümün sonlarına doğru Isparta, Burdur ve Eğridir yörelerinin prehistorik yönden araştırılmasına katılan Türk araştırmacılarının çalışmaları ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra, Pisidya bölgesinin batı kesiminde yıllarca araştırmalar yapan epigraf G. E. Bean'ın antik Roma yolları konusundaki çalışmalarına da dikkat çekilmektedir.

Eserin II. bölümünde yazar, Pisidya bölgesinin coğrafya ve tarihsel coğrafyası hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bölüm bu çerçevede içinde iki kısımda incelenmiştir. Kısımlardan biri bölgenin fiziki coğrafyası, diğeri de yollar konusudur. (s. 27 - 54). Özellikle ikinci konuyla ilgili olarak, bilindiği üzere Anadolu'da yollar doğu-batı yönünde gelişmiştir. Bunun nedeni güneyde Toros'lar sisteminin kuzeyde ise Kuzey Anadolu dağlarının denizlere paralel uzanmasıdır. Yani, Akdeniz'den Karadeniz'e gidiş yolları ancak insan eliyle açılan yollarla mümkün olabilmiştir. Pisidya'nın doğal yapısından dolayı yolların olumsuz olanaklar sunması, bu bölgenin Orta Anadolu ile kültür iletişimi kurmasında ters sonuçlar doğurmuştur. Ayrıca, Pisidya dağlık bölgesinde ve dağların etekleri ile nehir vadilerinde görülen bu yolların, antik dönem ile günümüz arasında geçen büyük zaman farkına karşın, fazla bir değişme göstermediği haklı olarak ileri sürülmektedir. Yine yollarla ilgili bu bölgede yapılan son araştırmaların, Roma yönetiminin bu alanda etkin olduğunu ortaya çıkardığını yazar önemle vurgulamıştır.

Eserin III. bölümünde yazar, Pisidya bölgesinin doğal ve siyasi sınırları başlığı altında (s. 55 - 62), bu konunun sağlıklı olarak saptanmasında güçlükler bulunduğunu ve bunun nedenlerini ele almaktadır. Bunda da kaynakların değişik bilgiler vermesi yanında eski ve yeni zamanlardaki sınır değişikliklerinin rol oynadığını ileri sürmektedir.

Pisidya'nın etnik tablosuna ilişkin öne sürdüğü görüşlerde, yazar özellikle antik ve klâsik yazarları göz önünde tutmuş görünüyor. Bunlara dayanarak Pisidya'luların sınır komşuları, gelenekleri, çeşitli nitelikleri ve yönetim biçimlerine ait geniş açıklamalar yapmıştır.

Eserin IV. bölümünde (s. 63 - 93) kazı sonuçlarına dayanarak bölgenin en eski yerleşim örneğinin «Üst Paleolitik» dönemde ortaya çıktığı önemle vurgulanmıştır. Burada sevindirici olan nokta, bölgede böylesine

3) J. Garstang - O. R. Gurney, **The Geography of the Hittite Empire** London (1959), s. 83.

eski zamanlara dek giden bir yerleşim örneğinin Türk bilim adamlarınca ortaya çıkarılmış olmasıdır. Bölgenin bir diğer önemli yanı, gerek Neolitik ve gerekse Bronz çağlarında Anadolu'nun diğer bölgeleri ve hatta Ege Bölgesi kültürleriyle kurmuş olduğu yakın ilişkilerdir. Bu konu yazarca toplu bir biçimde sergilenmektedir.

Eserin V. bölümünde yazar, tarihsel devirler başlığı altında (s. 94 - 128) Pisidya'lıların kökeni ve Pisidya dili üzerinde durmuş, bu arada Pisidya'nın M.Ö. II. binyıl tarihine ilişkin çok önemli gördüğü Arzava memleketleri sorununa da eğilmiş ve M.Ö. I. binyıldaki Pers ve Büyük İskender dönemlerinde Pisidya tarihi konusunu ele almıştır. Gerek Arzava sorunu konusunda ve gerekse Pisidya'lıların kökeni ve dili konusunda yazar yerinde bir görüşle Luvî dilini ve halkını ön plâna çıkarmıştır. Bununla ilgili geniş bir bibliografik çalışma yapmıştır. Pers ve Büyük İskender dönemlerinde bölgenin coğrafya yapısından dolayı, gelişen siyasal dalgalanmalardan çok az etkilendikleri ve özgürlüklerini korudukları önemle vurgulanmıştır.

Sonuçta, bu araştırma Anadolu'nun eski çağlar tarihi, arkeolojisi ve filolojisi alanlarında haklı olarak isim yapmış yerli ve yabancı bilim adamlarının başlattığı yoldan giderek, Anadolu'nun kendine özgü bölgelerinden biri olan Pisidya üzerinde özlü ve özgün bir nitelikte karşımıza çıkmaktadır. Konuların kronolojik bir sıra içinde birbirine bağlantılı bir şekilde ele alınışı yazarın disiplinli ve bilimsel bir çalışma yöntemi izlediğini açıkça göstermektedir. Bu eseriyle yazar, Anadolu'nun eski çağlar tarihinde eksikliği duyulan bölge tarihçiliği alanında bir boşluğu gerektiği biçimde doldürmüştür. Başka bir yönüyle de eser, bu alanda araştırma yapacakları teşvik edici ve yol gösterici niteliğiyle dikkat çekmektedir. Umarız ki, bu türden çalışmalarla ve günden güne ilerleyen kazı girişimleriyle Anadolu'nun bilinmeyen yanları ve dönemleri bütünsel bir görüş açısı altında ortaya çıkarılmış olsun. İşte böyle bir bakış açısının ürünü olarak değerlendirdiğimiz «İlkçağ Tarihinde Pisidya» isimli bu eser, her yönüyle övgüye hak kazanmış olacaktır. Bundan dolayı yazarını kutlar, kendilerinden daha ileri çalışmalar bekleriz.